

ΟΙ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗΣ Α' ΤΟΥ ΑΓ. ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ

Οι χαιρετισμοί ως ιδιαίτερος γραμματειακός τρόπος διατρέχουν ολόκληρη σχεδόν την ελληνική γραμματεία. Χαιρετισμός μπορεί να ορισθῇ ἡ χρήση τοῦ ῥήματος «χαίρω» στήν προστακτική του: «χαῖρε-χαίρετε-χαίρετον-χαίρέτων»¹. Τό ῥῆμα αὐτό παράγεται ἀπό τή ρίζα χαρ² καί ἐμφανίζεται ἤδη στά Ὀμηρικά ἔπη³ καί στά ἔργα τοῦ ἡσιόδιου corpus⁴. Συχνή εἶναι ἡ χρήση τῶν χαιρετισμῶν στοὺς λεγόμενους Ὀμηρικοὺς Ὑμνους⁵, στοὺς ὁποίους, ἀφοῦ ὁλοκληρωθῇ ἡ ἐξύμνηση τῆς θεότητας, εἴθισται νά τῆς ἀποδίδεται κάποιος χαιρετισμός⁶. Οἱ λυρι-

1. Ἡ Σοῦδα ἐφιστᾷ τήν προσοχή: τὸ ῥῆμα εἶναι χαίρω καί ὄχι χαίρομαι, τὸ τελευταῖο εἶναι δατισμὸς-βαρβαρισμός (χ 165-166). Πρβλ. Ἀριστοφάνους *Εἰρήνη* (στιχ. 289-291): «Νῦν τοῦτ' ἐκεῖν' ἥκει τὸ Δάτιδος μέλος, // δ δεφόμενός ποτ' ἦδε τῆς μεσημβρίας, // ὡς ἦδομαι καί χαίρομαι κευφραίνομαι».

2. Γιά τὴ σημασία ποὺ δίδεται στὴ χαρὰ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες βλ. Ο. Michel, λῆμμα «Freude», RAC 12, σσ. 348-418 καί Γ. Πατρῶνος, *Ἡ χαρὰ στὴν Καινὴ Διαθήκη*, ἐκδ. Τῆ-νος, Ἀθήναι 1983.

3. Στὰ Ὀμηρικά ἔπη ἐμφανίζεται μὲ τρεῖς σημασίες: (α') εἶμαι γεμάτος ἀπὸ χαρὰ [ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται: *Ἰλιάδα* Η 191, Λ 73 κ.ἄ., συχνὰ ἐμφανίζεται ὡς στερεότυπος φράση "χαῖρε δὲ θυμῷ" π.χ. Ο 156, Φ 423, Χ 224, Ω 491. *Ὀδύσσεια* δ 93, θ 200 κ.ἄ.] Στὴν *Ὀδύσσεια* συνοδεύεται ἀπὸ τῆ λέξης θυμὸς ἀλλὰ σπανιότερα καί μὲ διαφορετικὲς (ξ 113, ω 545 καί χ 411)] · (β') ἀποδίδω χαιρετισμὸ σὲ κάποιον [*Ἰλιάδα* Α 334, Ι 225, Κ 10, 227, Κ 462, Τ 185, Ψ 19, Ψ 179, Ω 706 κ.ἄ. Φαίνεται ἀκόμη ὅτι τὸ ῥῆμα «χαίρω» δὲν ἔχει παραλλάξει τὴν ἐννοιολογικὴ ἀπόχρωση τῆς λέξης ἀπ' ὅπου παράγεται (πρβλ. τὴ χρήση τῆς στὸ θ 413: «καὶ σύ, φίλος, μάλα χαῖρε, θεοὶ δέ τοι ἔλβια δοῖεν»)] · (γ') Στὴν *Ὀδύσσεια* μόνο χρησιμοποιεῖται παρηγορητικὰ-προτρεπτικὰ μὲ τὴν ἐννοια «ἔχε θάρρος» (δ 60, ε 205, σ 122· πρβλ. Ἡσύχιος χ 16, 20).

4. *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* 55, 358, 481. *Θεογονία* 438. Ὁ Ἡσίодος χρησιμοποιεῖ τὸ ῥῆμα αὐτὸ γιὰ νὰ «χαίρετῇ» τοὺς Ὀλύμπιους θεοὺς, νὰ τοὺς τιμῇ καὶ συνάμα νὰ τοὺς εὐχηθῇ νὰ εἶναι χαρούμενοι. Στὸν Ὀμηρο, ἀντίθετα, χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸν χαιρετισμὸ ἀνθρώπων.

5. Βλ. σχετικὰ: G.S. Kirk, «Οἱ ὁμηρικοὶ ὕμνοι», στὸ P.E. Easterling - B.M.W. Knox, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας*, (μετάφρ. Ν. Κονομή, Χρ. Γρίμπα, Μ. Κονομή), ἐκδ. Παπαδόπουλου, Αθήνα 2005⁷, σσ. 158-166.

6. Βλ. Ὑμνος 1, 20· Ὑμνος 6, 19· Ὑμνος 9, 7· Ὑμνος 10, 4· Ὑμνος 11, 5· Ὑμνος 13, 3·

κοί ποιητὲς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξυψώνουν ἀνθρώπους⁷. Συχνὴ εἶναι ἡ ἐμφάνιση τοῦ «χαῖρε» στὶς ἐπιτύμβιες στῆλες, καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τῆς ἀρχαιότητος⁸.

ὕμνος 14, 6 · ὕμνος 15, 9 · ὕμνος 16, 5 · ὕμνος 17, 5 · ὕμνος 18, 10-12 · ὕμνος 19, 41 · ὕμνος 21, 5 · ὕμνος 22, 6 · ὕμνος 25, 6 · ὕμνος 26, 11-12 · ὕμνος 27, 21 · ὕμνος 28, 17 · ὕμνος 29, 13 · ὕμνος 30, 17 · ὕμνος 31, 17 · ὕμνος 32, 17 · ὕμνος 33, 18 (T.W. Allen - W.R. Halliday - E.E. Sikes, *The Homeric Hymns*, Clarendon Press, Oxford 1936²). Ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός, ὅτι ὁ χαιρετισμὸς πρὸς τὸν θεὸ ἢ τὴ θεὰ δὲν παρεμβάλλεται ἐνδιάμεσα σὲ κανέναν ὕμνο, ἀκόμη καὶ στοὺς πλέον μακροσκελεῖς, ἀλλὰ, ἂν ὑπάρχει, βρίσκεται στὸ τέλος ἢ τὴν ἀρχή. Μάλιστα στὸν ὕμνο *Εἰς Δημήτραν*, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπὸ τοὺς παλαιότερους (Kirk, ὁ.π., σσ. 159-160), δὲν ὑπάρχει χαιρετισμὸς στὴ θεά, ἐνῶ καὶ οἱ χαιρετισμοὶ ποὺ ἀναφέρονται ἀπευθύνονται σὲ τρίτα πρόσωπα (*Εἰς Δημήτραν*, 120, 213, 225). Ὁ ὕμνος *Εἰς Ἀπόλλωνα* στὸ πρῶτο μέρος τοῦ (βλ. Kirk, ὁ.π., σ. 162-164) περιλαμβάνει χαιρετισμοὺς τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴ Λητώ (14, 125) καὶ τῆς Λητοῦς πρὸς τὴ Δῆλο (61, 90), στὸν δὲ τελευταῖο στίχο ὑπάρχει χαιρετισμὸς πρὸς τὸν τιμώμενο θεό (545). Στὸν ἴδιο ὕμνο βρίσκεται ὁ στίχος 466: «οὐλε τε καὶ μέγα χαῖρε, οἱ θεοὶ δέ τοι ὄλβια δοῖεν»), ὁ ὁποῖος θυμίζει σαφῶς τὸν στίχο θ 413 τῆς Ὀδύσσειας («μᾶλα χαῖρε»): βρίσκεται ἀκόμη χαιρετισμὸς σὲ δεῦτερο πρόσωπο πληθυντικοῦ (166). Στὸν ὕμνο *Εἰς Ἑρμῆν* ὑπάρχει ἓνας ἐνδιάμεσος χαιρετισμὸς (31), ὁ ὁποῖος δὲν ἀπευθύνεται στὸν θεό, ἀλλὰ ὁ χαιρετισμὸς πρὸς αὐτὸν βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ ὕμνου (579). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸν ὕμνο *Εἰς Ἀφροδίτην* 5 (βλ. στ. 92 καὶ 292). Οἱ πῦρ σύντομοι ὕμνοι τὶς περισσότερες φορές περιέχουν χαιρετισμοὺς πρὸς τὴν θεότητα, καὶ πάντοτε κεῖνται στὸ τέλος τοῦ κειμένου. Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι στοὺς προγενέστερους ὕμνους (πρβλ. Kirk, ὁ.π., 159) παρεμβάλλεται κάποιος χαιρετισμὸς πρὸς διαφορετικὰ πρόσωπα ἀπὸ τὰ τιμώμενα, κάτι ποὺ ἀργότερα σταμάτησε. Θὰ μπορούσε ἄραγε ἡ θέσις καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν χαιρετισμῶν σὲ ἓναν ὕμνο νὰ συμβάλουν στὴν χρονολόγησή του; Ἡ συνήθεια τῶν καταληκτικῶν χαιρετισμῶν πρὸς τὸν θεὸ συνεχίστηκε καὶ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, στοὺς λογοτεχνικοὺς πλέον ὕμνους (πρβλ. Καλλιμάχου, *ὕμν.* I, 94 καὶ *ὕμν.* 5, 140-141, *Hymnus Curetum* ([J.U. Powell] *Collectanea Alexandrina*, σσ. 160-161). Χαιρετισμοὺς πρὸς τοὺς θεοὺς ἀπευθύνουν καὶ λυρικοὶ ποιητὲς (πρβλ. Πίνδαρος, *Fragmenta Hymn.* 33 e.1. Ἀρχιλοχός, *Fragmenta* 324: «τῆνελλα καλλίνικε // χαῖρε ἄναξ Ἡράκλειε // αὐτὸς τε καὶ ἰόλαος, αἰχμητὰ δῶν»). Ἀλκαῖος, *Fragmenta* 308: «χαῖρε, Κυλλάνας ὁ μέδεις, σὲ γάρ μοι // θῦμος ὕμνην, τὸν κορύφαισιν † αὐγαῖς † // Μαῖα γέννατο Κρονίδαι μίγεισα // παμβασίλῃ») καὶ ἄλλοι (π.χ. Κράτης Φιλόσοφος AG 10, 104, Ψευδο-Λουκιανὸς AG 11, 403).

7. Ὁ Πίνδαρος ὕμνεῖ ἀθλητικὰ κατορθώματα καὶ νικητὲς μὲ τοὺς χαιρετισμοὺς (*Πυθιονίκος* 2, 67. *Νεμεόνικος* 3, 76. *Ισθμιόνικος* 1, 32). Ἡ Σαπφὼ χρησιμοποιεῖ τὸν τρόπο αὐτὸ στὰ ἐπιθαλμῖα (ἐκδ. Lobel-Page, 105-117. Πρβλ. A. Lesky, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας*, (μεταφρ. Ἀγ. Τσοπανάκης), ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1981⁵, σσ. 217-218).

8. Εἶναι συνηθισμένο στὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα νὰ χρησιμοποιοῦνται χαιρετισμοί. Τὰ ἐπιγράμματα μπορεῖ νὰ εἶναι δραματικά, ὅπως τὰ διαλογικὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα [AG (=Anthologia Graeca) 7, 79], δὲν εἶναι ὅμως τραγικά. Οἱ ζῶντες φέρονται στοὺς ἀποθανόντες σὰν νὰ ζοῦν. Τοὺς χαιρετοῦν καὶ τοὺς προτρέπουν νὰ χαίρονται, εἰδικὰ ὅταν ἔχουν ἓναν ἐνδοξο θάνατο (AG 7, 41 · 7, 43 · 7, 143 · 7, 254), ἀφοῦ ὁ θάνατος εἶναι εὐχάριστος ὅταν εἶναι ἐνδοξος («Εἰ τὸ καλὸς θνήσκειν ἀρετῆς μέρος ἐστὶ μέγιστον, // ἡμῖν ἐκ πάντων τούτ' ἀπέναιμε τύχη» 7, 253 · 7, 256 · 105: «Χαίρει τις, Θεόδωρος ἐπεὶ θάνον· ἄλλος ἐπ' αὐτῷ // χαίρῃσει. θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα»). Ἡ ἀντίληψη αὕτη ἀλλάζει κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ

Στὴν ἑλληνικὴ χριστιανικὴ γραμματεία ἀναφέρονται χαιρετισμοὶ ἤδη στὴν Καὶνὴ Διαθήκῃ⁹. Βεβαίως, στὸ ἀποκορύφωμα τῆς λογοτεχνικῆς τους καταξίωσης ἔφθασαν μὲ τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο, στὸν ὁποῖο ἡ λέξις «χαῖρε» ἐπαναλαμβάνεται στὸ τέλος τοῦ προοιμίου καὶ τῶν οἰκῶν μὲ περιττὸ ἀριθμὸ¹⁰. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐξέλιξιν τοῦ τρόπου αὐτοῦ στὸν πεζὸ λόγον, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἤδη τὸ ῥῆμα «χαίρω» χρησιμοποιεῖτο στὴν προσφώνησιν στὴν ἀρχὴ τῶν ἐπιστολῶν ἢ στὸν τελικὸ χαιρετισμὸ, συνήθεια ἡ ὁποία διατηρήθηκε καὶ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους¹¹. Πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς παραθέτουν ἐπανελημμένως τὸ «χαῖρε» στοὺς πανηγυρικοὺς τοὺς λόγους. Ὁ τρόπος αὐτὸς φαίνεται ὅτι ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα μετὰ τὸν 7ο αἰῶνα¹².

ἐποχῇ. Ὁ Καλλίμαχος θεωρεῖ τὴν κατὰ Πλάτωνα ἀθανασία τῆς ψυχῆς τυραννία (ΑΓ 7, 471) καὶ ξορκίζει τὸν θάνατον λέγοντας: «Μὴ χαίρειν εἶπες με, κακὸν κέαρ, ἀλλὰ πάρελθε· // ἴσον ἐμοὶ χαίρειν ἐστὶ τὸ μὴ σὲ πελᾶν» (ΑΓ 7, 318) καὶ ὁ θάνατος γίνεται τυραννικὸς γάμος μὲ τὸν Ἄδην (πρβλ. Ἡριννα ΑΓ 7, 710).

Ὁ χαιρετισμὸς ἐμφανίζεται καὶ σὲ διάφορα χριστιανικὰ ἐπιγράμματα μὲ ποικίλο περιεχόμενο, λ.χ.: Ἀγαθίου τοῦ Σχολαστικοῦ, *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν* (ΑΓ 1, 44), Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Εἰς τὰ Βατὰ* (ΑΓ 1, 52), Ἰγνατίου τοῦ Μαγιστορος τῶν Γραμματικῶν, *Εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου εἰς τὴν Πηγὴν* (ΑΓ 1, 114).

9. Κατὰ Λουκᾶν 1, 28: «Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ». Βλ. ἐπίσης Ἱ.Θ. Παπαδημητρίου, «ΙΔ' Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου», *Ρωμανοῦ Ὑμνοί*, σ. 304, ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὸν Εὐαγγελισμὸν στὰ ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια.

10. Γιὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν χαιρετισμῶν σὲ παπυρικά εὐρήματα βλ. P. Maas, «Ein frühbyzantinisches Kirchenlied auf Papyrus», *BZ* 17 (1908) 310-311. Γιὰ τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνον βλ. Π. Χρήστου, *Θεολογικὰ μελετήματα: ὁμολογιακὰ, Πατριαρχικὸν Ἱδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη* 1981.

11. Πρβλ. H. Hunger, *Βυζαντινὴ λογοτεχνία: ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν βυζαντινῶν*, τ. Α', (μεταφρ. Α.Γ. Μπενάκης, Ι.Β. Ἀναστασίου, Γ.Χ. Μακρῆ), ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2001³, σσ. 326-327. Ν.Β. Τωμαδάκης, *Βυζαντινὴ Ἐπιστολογραφία ἢ τοι Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1993³, σσ. 99-100, 103-104. Ἐπίσης βλ. ἀδημοσίευστη διδακτορικὴ διατριβή: Σάιντ Φαρίντ Φαρούκ, *Πρόλογοι τῆς Ἑλληνικῆς Ἰδιωτικῆς Ἐπιστολῆς ἐπὶ Πατρῶν κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον*, Ἀθήνα 1983, σσ. 29-74, 121-126. Γιὰ τὸ Εὐαγγελικὸ «χαίρετε ἐν Κυρίῳ» στὶς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου βλ. Πατρῶν, β.π., σ. 63 κ.ἐξ. Τὸ «χαῖρε» γενικῶς ἐθεωρεῖτο τιμητικὴ προσφώνησις. Πρβλ. τὴ χρῆσιν του στὸν *Βίον τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ Νέου*: «μῆτε κοινωνῆσαι ἐξ ἄββᾶ ἢ τὸ σύνολον «Χαῖρε» δοῦναι αὐτῷ», Μ.-Fr. Auséry, *La Vie d' Étienne le Jeune par Étienne le diacre*, Variorum 1997, σ. 120, § 24, στ. 9-10. Ὁ Βίος γράφτηκε τὸ 809, ἐποχῇ κοντινὴ μὲ τὴν πρώτῃ ἐπιβεβαιωμένη ἐμφάνισιν τοῦ μοτίβου τῶν χαιρετισμῶν στοὺς πανηγυρικοὺς λόγους.

12. Ὁ Ἱ. Θ. Παπαδημητρίου (β.π., σ. 306) ὑποστηρίζει ὅτι ὁ πρῶτος ποὺ χρησιμοποίησε τὸν ἐπαναλαμβανόμενον τρόπο τῶν χαιρετισμῶν στοὺς πανηγυρικοὺς λόγους ἦταν ὁ Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός. Τὸ ἔργο ὅμως στὸ ὁποῖο παραπέμπει δὲν εἶναι γνήσιο (βλ. Π. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἱδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 967). Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν Ὁμιλίαν εἰς τὸ «Εἰς ἡλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αἰγρούστου» καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῆς ἁγίας Θεοτόκου (PG 50, 796 κ. ἐξ.) καὶ τὴν ὁμιλίαν *Εἰς τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παῦλον*, καὶ τὸ αὐτῶν μαρτύριον

Ἐχοντας ὑπ' ὄψει του τὴν Καινὴ Διαθήκη, τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο καὶ διαφόρους λόγους Πατέρων, ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος (1134-1219) συνθέτει καὶ παρεμβάλλει Χαιρετισμοὺς στοὺς ἐγκωμιαστικούς του λόγους. Ἡ χρονολογία συγγραφῆς τοῦ κάθε ἐγκωμιαστικοῦ λόγου παραμένει ἄγνωστη, ἂν καὶ κάποιες ὑποθέσεις γίνονται βάσει τῶν στοιχείων ποὺ δίνει τὸ ἴδιο τὸ καίμενο¹³. Πιθανότατα οἱ λόγοι αὐτοὶ συνετέθησαν καθ' ὅλη τὴν συγγραφικὴ τοῦ ἁγίου περίοδο τῶν πενήντα πέντε ἐτῶν (1159-1214), δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 25ο ἔτος – ἐπομένως πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκλεισὴ του – μέχρι τὸν θάνατό του, καὶ κυρίως κατὰ τὰ ἔτη 1164-1176 καὶ 1181-1199, ὅταν δηλαδὴ δὲν τὸν ἀπασχολοῦσε ἡ συγγραφή μεγαλυτέρων ἔργων¹⁴.

Οἱ χαιρετισμοὶ χωρίζονται σὲ δύο ἐμφανῶς διακριτὲς κατηγορίες: ἡ πρώτη

ἐνδοξότατον (PG 59, 491 κ.ἐξ.) τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Ἀρχικῶς ὁ τρόπος αὐτὸς ἐχρησιμοποιεῖτο στοὺς λόγους πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρονται: πατριάρχου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου, *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου* (PG 87/3, 3237 B-C καὶ 3241 A-B), ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ταρασίου, *Λόγος εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου* (PG 98, 1481-1498), Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου* (PG 96, 649B - 661D) καὶ *Εἰς τὸ γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου* (PG 96, 689A - 693D), Γερμανοῦ Α' πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου* (PG 98, 321). (Πρβλ. Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Πηγὰ καὶ δάνεια τοῦ ποιήσαντος τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον», *Βυζαντις Α'* (1909), σσ. 517-540). Ἡ συστηματικὴ ἐμφάνιση τῶν χαιρετισμῶν σὲ ὁμιλίες πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἀνάγεται στὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν εἶναι τυχαῖο. Οἱ σημαντικότερες θεομητορικὲς ἐορτὲς καθιερώθηκαν περίπου αὐτὴ τὴν ἐποχὴ: οἱ ἐορτὲς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῆς Ὑπαπαντῆς καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καθιερώνονται τὸν 6ο αἰῶνα, ἡ ἐορτὴ τοῦ γενεσίου τῆς Θεοτόκου τὸν 7ο αἰῶνα (βλ. σχετικὰ: ἀρχιμ. Βασιλείου Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἐκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1959², σσ. 316-317). Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψει καὶ ἐδῶ τὴν παραπάνω σημ. 11, πιστεύουμε ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς δημιουργήθηκε καὶ καθιερώθηκε στοὺς ἐγκωμιαστικούς λόγους εἴτε ἀπὸ τὴν μετεξέλιξη τῶν γνωστῶν χαιρετισμῶν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, εἴτε ἀπὸ τὴν χρῆσιν τοῦ «χαῖρε» σὲ τιμητικὰς προσφωνήσεις.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ πρῶτος ποὺ χρησιμοποιοῖ τοὺς χαιρετισμοὺς σὲ λόγους του καὶ πρὸς τιμὴν ἄλλων ἁγίων, ἐκτὸς τῆς Παναγίας, φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Στὸν λόγο του *Εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ μάρτυρα Βαρβάραν* (PG 96, 808) ὑμνεῖ τὴν ἁγία Βαρβάρα μὲ χαιρετισμούς.

Στὴ χριστιανικὴ γραμματεία, ὡς ἀποχαιρετισμὸς γίνεται ἑνωρὶς χρῆσις τοῦ «χαῖρε» ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο στὸν λεγόμενον *Συντακτικὸν Λόγον* (42ος λόγος), ὁ ὁποῖος γράφτηκε ὅταν ὁ Ἅγιος ἀποφάσισε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν προεδρίαν τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (μέσα Ἰουνίου 381), (PG 36, 490-491).

13. Τσικνόπουλος Ἰ., «Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου Νεοφύτου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 22 (1958) σ. 75. Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδης Ν. - Γιάγκου Θ., *Ἅγιον Νεοφύτον τοῦ Ἐγκλειστοῦ Συγγράμματα: Πανηγυρικὴ Α', τ. Γ'*, ἐκδ. Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ ἁγίου Νεοφύτου, Πάφος 1999 (=Πανηγυρικὴ Α'), Εἰσαγωγή, σσ. 19-31.

14. Τσικνόπουλος, ὁ.π., σ. 79.

περιλαμβάνει τους χαιρετισμούς οι οποίοι περιέχονται σε όμιλίες του αγίου Νεοφύτου για διαφόρους αγίους, ενώ η δεύτερη κατηγορία σε όμιλίες και χαιρετισμούς για την Θεοτόκο, οι οποίοι έχουν λεξιλογικῶς και νοηματικῶς επηρεασθῇ από τον Ἀκάθιστο Ὑμνο.

Στὴν πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται τὰ ἐγκώμια:

- i. Στὸν μεγαλομάρτυρα Μάμαντα¹⁵.
- ii. Στὸν ἅγιο Πολυχρόνιο¹⁶.
- iii. Στὸν ἅγιο Ἰλαρίωνα¹⁷.
- iv. Στὸν ἅγιο Δημήτριο¹⁸.
- v. Στὸν ὅσιο Διομήδη¹⁹.
- vi. Στοὺς ἀγίους Ἀναργύρους, Κοσμά καὶ Δαμιανό²⁰.
- vii. Στὸν Ἰωάννη τὸν Ἐλεήμονα²¹.
- viii. Στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο²².
- ix. Στὸν ἅγιο Σάββα²³.
- x. Στὸν ἅγιο Νικόλαο²⁴.
- xi. Στὸν ἀπόστολο Στέφανο²⁵.
- xii. Στὸν ἀρχάγγελο Μιχαήλ²⁶.
- xiii. Στὴν Ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ²⁷.

Στὴ δεύτερη κατηγορία ἀνήκουν ἐγκώμια ποὺ ἀναφέρονται στὴν Παναγία:

- I. Λόγος στὸ Γενέθλιο τῆς Θεοτόκου²⁸.
- II. Λόγος στὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου²⁹.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λόγους ἐγράφησαν γιὰ νὰ διαβαστοῦν σὲ ἀκροατήριο. Τὰ Ἐγκώμια στὸν ἅγιο Μάμαντα, τὸν ἅγιο Πολυχρόνιο, τὸν ἅγιο Νικόλαο, τὸν ὅσιο Διομήδη καὶ τὸν ἀρχάγγελο Μιχαήλ γράφτηκαν γιὰ νὰ ἐκφω-

15. *Πανηγυρική* Α' 2, 19, 185 – 2, 22, 231. Πρβλ. H. Delehaye, «Saints de Chypre», *Anal. Boll.* 26 (1907), σ. 280

16. *Πανηγυρική* Α' 10, 10, 100 – 10, 10, 130. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 282.

17. *Πανηγυρική* Α' 13, 35, 400 – 15, 37, 445. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 286.

18. *Πανηγυρική* Α' 15, 19, 207 – 15, 21, 240. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 287.

19. *Πανηγυρική* Α' 17, 27, 262 – 17, 29, 300. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 289.

20. *Πανηγυρική* Α' 18, 3, 23 – 18, 7, 75. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 290.

21. *Πανηγυρική* Α' 20, 45, 509 – 20, 53, 604. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 294.

22. *Πανηγυρική* Α' 21, 36, 372 – 21, 41, 420. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 291.

23. *Πανηγυρική* Α' 25, 42, 379 – 25, 46, 438.

24. *Πανηγυρική* Α' 26, 91, 1037 – 26, 97, 1113.

25. *Πανηγυρική* Α' 30, 3, 21 – 30, 3, 85. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 294.

26. *Πανηγυρική* Α' 3, 6, 76 – 3, 19, 220. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 280

27. *Πανηγυρική* Α' 8, 44, 532 – 8, 56, 720.

28. *Πανηγυρική* Α' 4, 10, 93 – 4, 13, 131. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 280

29. *Πανηγυρική* Α' 23, 15, 136 – 23, 19, 185. Πρβλ. Delehaye, *δ.π.*, σ. 291.

νηθοῦν τὴν ἡμέρα ποὺ πανηγύριζε ὁ ὁμώνυμος ναὸς τοὺς³⁰. Ἐπίσης, τοὺς λόγους στὴν ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὰ Εἰσόδια καὶ τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου, καθὼς καὶ τὰ ἐγκώμια στὸν ἅγιο Ἰλαρίωνα, τὸν ἅγιο Δημήτριο, τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Ἐλεήμονα, τοὺς ἁγίους Ἀναργύρους καὶ στὸν ἅγιο Στέφανο, τοὺς ἀπύθυνε ἀρχικῶς στοὺς Ἑγκλειστριῶτες μοναχοὺς³¹. Ἡ ἐνθουσιαστικὴ προφορικότητα τῶν ἔργων ἐξηγεῖ πρωταρχικῶς τὶς αἰτίες παρεμβολῆς χαιρετισμῶν μέσα στὶς ἐγκωμιαστικὲς ὁμιλίες.

Πρὶν ἀρχίσει τοὺς χαιρετισμοὺς ὁ ἅγιος Νεόφυτος, προτάσσει κάποιου εἰδους εἰσαγωγή, ὥστε νὰ δικαιολογήσει τοὺς χαιρετισμοὺς ποὺ ἀκολουθοῦν. Ἡ συνηθέστερη δικαιολογία εἶναι ἡ ἐπιθυμία του «νὰ χαιρετίσει», ὅπως λέει, τὸν ἅγιο γιὰ τὸν ὁποῖο γράφει τὸ ἐγκώμιον³². Γιὰ παράδειγμα, στὸ *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἅγιον τοῦ Χριστοῦ μεγαλομάρτυρα Μάμαντα καὶ περὶ τῶν αὐτοῦ γεννητόρων*, ἀφοῦ ὁ ἅγιος Νεόφυτος παραθέσει χαρακτηρισμοὺς τοῦ Ἀγίου ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγ³³, συνεχίζει λέγοντας: «Ἡμεῖς δὲ μικρὰ τινα χαιρετίσαντές σε τὸν μέγαν καὶ θαυμαστὸν Χριστοῦ στεφανίτην τὸν λόγον συστείλωμεν». Ἐπίσης στὸ *Ἐγκώμιον εἰς τὸν θεῖον ἀρχάγγελον Μιχαήλ τὸν παμμέγιστον ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς: «[Α]λλὰ γε σύ με πρὸς τὰ ἄνω, μέγιστε, ἀναστήσας διάνοιξόν μου τὰ χεῖλη, "τράνωσόν μου τὴν γλῶτταν", σθένωσόν μου τὴν χεῖρα καὶ χαρίτωσόν μου τὸν νοῦν, ὅπως δι' ἐγκωμίων τρανῶς χαιρετίσας τὸ σὸν μεγαλεῖον στήσω τὴν ἔφесιν καὶ καταπαύσω τὸν λόγον. Ἀμεινον δέ μοι δοκεῖ ἄρξασθαι χαιρετίζειν ἐκεῖθεν, ἐξ οὗ σοι καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ ἄρχει[ν] δεδωρηται»³⁴. Ὁμοίως στὸ ἐγκώμιο πρὸς τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο τὸν ἐξυμνεῖ λέγοντας: «Ἡμεῖς δέ, ὦ πατέρων πάτερ καὶ διδασκάλων ἑξαρχε καὶ ταξίαρχα, τί σοι προσοίσομεν ὑπαντήσαντες μετὰ χρόνους τοσούτους; ῥήσεις ἐπαίνων καὶ λόγους ἐγκωμίων; Ἀλλὰ τῆς σῆς ἐδεῖτο φωνῆς τε καὶ γλώσσης καὶ διανοίας ὁ τολμῶν ἐπαίνους προσοῖσά σοι. Ἀλλ' ὅμως, εἰ πόρρω τούτων τυγχάνοντες, οὐ καθοκνήσομεν μικρὰ χαιρετίσαι σε πόθω καὶ συστεῖλαι τὸν λόγον»³⁵. Σὲ μιὰν ἄλλη περίπτωσι, σ' αὐτῇ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ λόγου πρὸς τὸν ἀπόστολο Στέφανο, θεωρεῖ ὡς καλότερο τρόπο ἐξύμνησης τὸν ἐγκωμιασμὸ μὲ χαιρετισμούς: «Αὐτὸς δὲ κυκλοπρεπῶς στεφανοῖ*

30. *Πανηγυρικὴ Α'*, Εἰσαγωγή, σσ. 11-12.

31. *Πανηγυρικὴ Α'*, Εἰσαγωγή, σσ. 13-15.

32. Πρβλ. *Πανηγυρικὴ Α'* 15, 19, 203-15, 21, 206: «Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ βασιλέων πιστῶν ὁ θεὸς οὗτος ὁπλίτης εὐρίσκεται σύμμαχος. ὃν καὶ γεγηθῶς μικρὰ χαιρετίσας περατώσω τὸν λόγον». *Πανηγυρικὴ Α'* 17, 26, 260-17, 26, 262: «ὃν καὶ βραχέα τινὰ χαιρετίσας περιστείλω τὸν λόγον, καθότι καὶ χαμαίζηλος νοῦς οὐ σθένει ἐγκωμιάσαι μητροπολίτην οὐράνιον». *Πανηγυρικὴ Α'* 18, 2, 22: «Χαιρετίσαντες μικρὰ τὸν λόγον ἀποπεράνωμεν».

33. *Πανηγυρικὴ Α'* 2, 18, 178-2, 18, 181. Πρβλ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Εἰς τὴν Κατὴν Κυριακὴν (Λόγος ΜΔ')*, PG 36, 620 C.

34. *Πανηγυρικὴ Α'* 3, 6, 69-3, 6, 75. Ἀκάθιστος Ὕμνος οἶκος Α'.

35. *Πανηγυρικὴ Α'* 21, 36, 365-21, 36, 371.

ἐκ δευτέρου τὸν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐν τε τῇ μνήμῃ αὐτοῦ δηλαδή καὶ ἐν τῇ ἐπανόδῳ τοῦ θείου τούτου λειψάνου· διὸ καὶ γὰρ οὐ θέμις ἡγήσασθαι τελείως παρασιωπῆσαι ἢ πάλιν διεξοδικῶς τὰ περὶ τούτου ἐκτραγωδῆσαι, ἀλλὰ γε διὰ μικρῶν τινων *χαίρετιστικῶν ἐγκωμίων* τῷ μεγάλῳ τούτῳ προσλαλῆσαι καὶ τὸν λόγον ἀποπερᾶναι δέον ῥήθην»³⁶.

Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ εἰσαγωγή τῶν χαίρετισμῶν πρὸς τὸν ἅγιον Πολυχρόνιο: «Τούτων γοῦν τῶν θείων καὶ οὐρανίων ἀγαθῶν ὁ θεὸς Πολυχρόνιος ἐντρυφῶν μετὰ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ, ποῖος ἂν ἐφίκοιτο λόγος αὐτὸν ἐγκωμιάσων; Σιωπῆς δὲ λοιπὸν χρεῖα καὶ μόνον θαυμάζειν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ τὰς ἀριστείας καὶ τὰ ἔπαθλα· ἀλλ' ὅμως μικρά τινα χαίρετίσας μετ' ἐγκωμίων καὶ τὸν θεόληπτον βίον Πολυχρόνιου συνάψας καὶ τὴν ἔφесιν ἀφοσιώσας κατευνάσω τὸν λόγον ἐκπληρώσας τὴν ἔφесιν τοῦ εἰλικρινῶς περὶ τοῦδε τοῦ συγγράμματος λιπαρήσαντος»³⁷, καὶ συνεχίζει μετὰ τοὺς χαίρετισμούς. Παρεμβάλλει δηλαδή τοὺς χαίρετισμούς θεωρώντας τοὺς ὡς πρόσφορες φράσεις, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν αἰσθητικῶς ὠραῖο τρόπον γιὰ τὸ πέρας τοῦ ἐγκωμίου.

Ἐνίοτε μετέρχεται καὶ ἄλλων φράσεων κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο μετὰ τὸ «χαῖρε»³⁸. Κάποιες φορές στὴν θέσιν τοῦ «χαῖρε» χρησιμοποιοῦνται ἄλλοι ἐπαναλαμβανόμενοι τρόποι, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ λόγου *Εἰς τὴν παγκόσμιον ὕψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ, ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ τρανὴ Θεολογία*, ὅπου, ἐνῶ ἔχουν προηγηθῇ οἱ Χαίρετισμοί, λίγο παρακάτω παρεμβάλλει περιόδους οἱ ὁποῖες ξεκινοῦν μετὰ ἐπανάληψιν τοῦ «Σταυρὸς ὑψοῦται»³⁹: π.χ. «Σταυρὸς ὑψοῦται, καὶ πίπτουσι δαίμονες. // Σταυρὸς ὑψοῦται, καὶ ἀνίστανται τῶν παραπτώσεων οἱ ἄνθρωποι». Ἐπανάληψιν τοῦ «Σήμερον σταυρὸς» βλ. στὸν λόγο *Ἐν τῇ Τετράδι τῆς μεσσηνησίμου*⁴⁰.

Ἡ εἰσαγωγή στὸ χωρίο ὅπου χρῆσις τῆς ἐπαναλαμβανομένης φράσης «Σταυρὸς ὑψοῦται» γίνεται παρομοίως μετὰ τοὺς χαίρετισμούς: «Ἀλλὰ δεῖ ἡμᾶς περὶ ὑψώσεως βραχεῖα φιλοσοφῆσαι καὶ συστῆλαι τὸν λόγον, μήπως ὑπερκορὴς καταφανῇ τοῖς ἀκούουσι καὶ ἀηδῖαν ταῖς ψυχαῖς καὶ νυσταγμὸν παρεισάξει»⁴¹. Ἄς σημειωθῇ ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πλέον μακροσκελεῖς λόγους τοῦ ἁγίου. Ἡ ἐπαναλαμβανομένη φράσις «Σταυρὸς ὑψοῦται» καλεῖται νὰ διαδραμα-

36. *Πανηγυρική* Α' 30, 2, 14 – 30, 2, 19.

37. *Πανηγυρική* Α' 10, 9, 93 – 10, 9, 99.

38. Πρβλ. πατριάρχου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου, *Λόγος εἰς τὸν Ἐὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου* (PG 87/3), ὅπου ἐμφανίζονται ὡς ἐπαναλαμβανόμενες φράσεις «ὁ Κύριος μετὰ σοῦ» (3240 A-B), «χαῖρε εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν» (3241 B-C), «εὐρες χάριν παρὰ τῷ Θεῷ» (3245 B-C) κ.ἄ., ἐνῶ νωρίτερα εἶχε ἐμφανισθῇ τὸ «χαίροις» (3237 B-D).

39. *Πανηγυρική* Α' 8, 59, 751 – 8, 64, 818. *Πανηγυρική* Α' 8, 59, 751 – 8, 59, 753.

40. Βλ. τὴν ἔκδοσιν τοῦ Κ.Ν. Κωνσταντινίδου στοῦ *Ἁγίου Νεοφύτου Συγγράμματα: Λόγοι ἐκ τοῦ κώδ. Ἀνδρον 13, 2, 4, 69–2, 5, 105, τ. Ε'*, Πάφος 2005.

41. *Πανηγυρική* Α' 8, 59, 748 – 8, 59, 750.

τίσει τὸν ρόλο τοῦ «χαῖρε» τῶν χαιρετισμῶν, νὰ δημιουργήσῃ τις προϋποθέσεις ὥστε νὰ μὴ κουρασθῇ τὸ ἀκροατήριον. Αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη περίπτωσις ποὺ χρησιμοποιεῖ μία ἐπαναλαμβανόμενη φράσις. Στὸν λόγο του ἐπίσης γιὰ τὴ γέννησις τοῦ Χριστοῦ⁴² χρησιμοποιεῖ τὴν πρότασις «ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν», ὡς φράσις ποὺ ἐπαναλαμβάνεται ρυθμικά. Γράφει λοιπὸν ὁ ἅγιος Νεόφυτος: «“Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν” σήμερον καὶ παιδικῶς ἐσπαργάνωται ὁ τὸ πρὶν σπαργανώσας ὁμίχλη τὴν θάλασσαν. // “Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν”, οὐ ἄναρχος ἡ ἀρχὴ καὶ τέλος οὐκ ἔχουσα. // [...] // “Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν” ἐκ Παρθένου ἀγίας ἄνευ πατρός, τὸ “ἐκ γαστρός πρὸ ἐωσφόρου” ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθὲν ἄνευ μητρός»⁴³. Αὐτὴ τὴ φορά οἱ ἐπαναλαμβανόμενες φράσεις βρίσκονται περίπου στὴν μέση τοῦ λόγου. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπλῶς εὐχάριστος τρόπος γιὰ νὰ ὑμνήσῃ, ἀλλὰ ἓνα σχῆμα λόγου τὸ ὁποῖο τοῦ ἐπιτρέπει ταυτοχρόνως νὰ θεολογήσῃ. Κάθε ἐπανάληψις τῆς φράσεως «ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν» ἀκολουθεῖται ἀπὸ δογματικές, οὐσιαστικές, παρατηρήσεις σχετικῶς μετὰ τὴν ἐνσάρκωσις τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὀνομάζει τοὺς χαιρετισμοὺς ποὺ παρεμβάλλει «χαιρετιστικά ἐγκώμια». Ἡ ἐπιλογή του αὐτὴ φανερώνῃ καὶ τὸ περιεχόμενό τους: εἶναι τὰ κυρίως ἐγκώμια τῶν ἁγίων. Σ’ αὐτὰ ἀναφέρονται τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἁγίων ποὺ τοὺς ἔκαναν νὰ ξεχωρίσουν. Ὁ συγγραφέας ἀντλεῖ τὸ ὕλικό τῶν χαιρετισμῶν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ⁴⁴ καὶ τὴν Καινὴ⁴⁵ Διαθήκη, ἀπὸ τὰ λει-

42. Εἰς τὸ ἄχραντον καὶ θεῖον γενέθλιον τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ εἰς τὸ «ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱός»· καὶ διατὶ «μεγάλῃς βουλῇς» λέγεται «ἄγγελος» καὶ «θανμαστὸς σύμβουλος»· διατὶ δὲ καὶ πᾶσαν τὴν κρίσιν ὁ Πατὴρ δέδωκε τῷ υἱῷ· καὶ διατὶ «ἄρχων» εἰρήνης καὶ Πατὴρ» λέγεται «αὐτοῦ μέλλοντος αἰῶνος»· τίνας χάριν ἡ πολλὴ καὶ ἀνεῖκαστος αὐτὴ γέγονε συγκατάβασις (λόγος 28).

43. Πανηγυρικὴ Α' 28, 19, 162 – 28, 22, 202. Τὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ τὰ συνδέει μετὰ τὸ κείμενό του καθὼς τὰ θεωρεῖ συνέχεια τοῦ θέματός του: «Τί δὲ πείσονται ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς αὐτοῦ καὶ δευτέρας ἐλεύσεως; Διδάξει αὐτοὺς τότε τῶν πραγμάτων ἡ πείρα. Ἡμεῖς δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὸ προκειμένον καὶ αὐθις ἀνακομίσωμεν» (Πανηγυρικὴ Α' 28, 18, 158 – 28, 18, 161).

44. Συχνότατα τὸ ἀντλούμενο ὕλικό μεταπλάθεται καθὼς ἀναφέρονται χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐγκωμιαζομένου ἁγίου. Γιὰ παράδειγμα στὸ ἐγκώμιο πρὸς τὸν ἅγιο Ἰλαρίωνα, ὁ Ἅγιος συνδέεται μετὰ τὸν προφῆτη Ἐλισσαῖο: «Χαίροις, Ἰλαρίων πάτερ παμμακάριστε, ὡς τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου φυτουργία καὶ τῇ ἀρετῇ ὁπαδὸς καὶ μιμητὴς ἀκριβής, διὸ καὶ τῆς αὐτοῦ πνευματικῆς χάριτος διπλῆς, οἶμαι, καταξιώθεις Ἐλισσαίου δευτέρος ὁφθεις ἐκ δευτέρου Ἡλίου» (Πανηγυρικὴ Α' 13, 35, 415 – 13, 35, 418). Ἡ σύνδεσις αὕτη γίνεται γιὰ νὰ δοθῇ ἔμφασις στὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἰλαρίωνος, ὁ ὁποῖος ἦταν μαθητὴς τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου καὶ ἀσκήτευσεν ἐν ἔρημῳ ἐβδομήντα ἔτη. Ὁ ὁσῖος Ἰλαρίων συνδέεται στὸ τροπάριό του μετὰ τὸν προφῆτη Ἡλία: «Ὡς φωστὴρα ἄδυτον, τοῦ νοητοῦ σε Ἡλιοῦ, συνελθόντες σήμερον, ἀνευφημοῦμεν ἐν ὕμνοις· ἔλαμψας γὰρ τοῖς ἐν σκότει τῆς ἀγνωσίας, ἅπαντας ἀναβιβάζων πρὸς θεῖον ὕψος, Ἰλαρίων τοὺς βοῶντας· Χαίροις ὦ πάτερ, τῶν Ἀσκητῶν ἡ κρηπίς». (Τῶν προφητῶν ἡ κρηπίς) εἶναι ὁ προφῆτης Ἡλίας, κατὰ τὸ ἀπολυτίκιό του.

45. Γιὰ παράδειγμα: «Χαίροις, Πολυχρόνιε μάκαρ, ὅτι τὰς ἀμπέλους καλλιεργῶν ἐν

τουργικά βιβλία τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ Συναξάριον τοῦ Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, ἀπὸ λόγους Πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ τέλος ἀπὸ τοπικὲς παραδόσεις⁴⁶. Ἀλλοτε δένονται ὅλα μαζὶ σὲ ἓνα ἁρμονικὸ σύνολο καὶ ἄλλοτε γίνεται ἐπιλογή τῶν πηγῶν τοῦ. Γιὰ παράδειγμα, στὸ ἐγκώμιο πρὸς τὸν ἅγιον Μάμαντα φαίνεται ὅτι πορίζεται τὸ ἀπαραίτητο ὕλικὸ γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ λόγου ἀπὸ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴ, τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον καὶ ἀπὸ τὶς Γραφές, ἀλλὰ ἀγνοεῖ τὶς τοπικὲς παραδόσεις⁴⁷. Στὴν περίπτωσιν μάλιστα τῶν χαιρετισμῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Χρυσόστομου, πηγὲς τοῦ Νεοφύτου εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ λόγοι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου:

Στὸ ἐγκώμιο ὁ ἅγιος Νεόφυτος γράφει: «Χαίροις, πάτερ Χρυσόστομε, ὡς τῆς ἐλεημοσύνης εἰσηγητῆς, ὡς τῆς πλεονεξίας ἀντίπαλος καὶ ἀδικουμένων ἐπίκουρος». Ἀναφέρεται στὸν *Περὶ πραότητος* λόγο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ὅπως παρατηρεῖται στὰ *testimonia* τῆς πρόσφατης κριτικῆς ἐκδόσεως⁴⁸. Στὴν ἐπόμενη γραμμὴ: «Χαίροις, πάτερ Χρυσόστομε, ὡς πατὴρ ὀρφανῶν, ὡς προστάτης χηρῶν καὶ τῆς βασιλείσης κατακάρδιος σκόλοψ»⁴⁹. Αὕτῃ τῇ φορᾷ ὑπομιμνήσκει σαφῶς τὴ νόθο ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου Ἰωάννη πρὸς τὴν βασιλισσαν *Εὐδοξίαν* *περὶ τοῦ ἀμπελῶνος τῆς χήρας*⁵⁰.

Ἡ χρῆσις στοὺς χαιρετισμοὺς λεξιλογίου ἀπὸ τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο εἶναι δεδομένη ὡς πρὸς τὶς ὁμιλίαις ποὺ ἐκφωνοῦνται στὶς θεομητορικὲς ἑορτές. Συναντᾶται ὅμως καὶ σὲ ἄλλους λόγους, ὅπως γιὰ παράδειγμα στὸ ἐγκώμιο πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ: «Χαίροις, ταξίαρχε, φωτοειδεστάτων ἀγγέλων τὸ κλέος τὸ μέγιστον καὶ ζοφερῶν δαιμόνων τὸ ἀνίατον τραῦμα»⁵¹. Τὸ ἴδιο ἄλλωστε συμ-

ταπεινῇ καρδίᾳ ἐκολλήθη ὡς κλῆμα τῇ ἀληθινῇ ἀμπέλῳ, Χριστῷ τῷ παγγεωργῷ τῶν ὅλων, ἐξ οὗ καὶ γλευκὸς ἀθανασίας πῶν εὐφραίνεισαι ἀλήκτως» (*Πανηγυρικὴ Α' 10, 11, 113 - 10, 11, 116*).

46. *Πανηγυρικὴ Α'*, Εἰσαγωγὴ, σσ. 51-68.

47. Πρβλ. *testimonia* τῆς ἐκδόσεως καὶ Al. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, τ. III, 1965, σσ. 682-3. Ὁ ἅγιος Νεόφυτος φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ τὸν λόγο τοῦ Μ. Βασιλείου γιὰ τὸν ἅγιον Μάμαντα (PG 31, 589-600). *Πανηγυρικὴ Α'*, Εἰσαγωγὴ, σ. 11. Γιὰ τὶς πηγὲς τῆς συγκεκριμένης ὁμιλίας βλ. ἐπίσης Ἄννα Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου, *Ὁ ἅγιος Μάμας*, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 1995² (1953), 77: «Ὁ Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος ποὺ γράφει ἓνα ἐγκώμιο στὸν ἅγιον Μάμα, διηγεῖται τὸν ἐπίσημο βίο τοῦ Μεταφραστῆ καὶ φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ ὁλότελα τὴν κυπριακὴν παράδοσιν, ἐνῶ στὰ ἐγκώμια τῶν ἄλλων ἁγίων δὲν παραλείπει νὰ προσθέτει τοὺς σχετικoὺς κυπριακοὺς θρύλους. Τὰ λείψανα στοῦ Μόρφου, πολλὸ πιθανόν, δὲν θὰ ὑπῆρχαν ἀκόμα».

48. *Πανηγυρικὴ Α' 21, 37, 380-381.*

49. *Πανηγυρικὴ Α' 21, 37, 382-383.*

50. Π. Νικολόπουλος, *Αἱ εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον ἐσφαλμένως ἀποδιδόμεναι ἐπιστολαί*, Ἀθήναι 1973, σσ. 503-504.

51. *Πανηγυρικὴ Α' 3, 11, 126 - 3, 10, 127.*

βαίνει και στους χαιρετισμούς που παρεμβάλλονται στον ἐγκωμιαστικό λόγο *Εἰς τὴν παγκόσμιον ὑψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ, ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ τρανὴ Θεολογία*: «Χαίροις, σταυρὲ τίμιε, ἅσπεων πασῶν πιστοτάτου λαοῦ ἀσφαλέστατον «τεῖχος καὶ ὀχύρωμα» τίμιον»⁵².

Σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ ἅγιος Νεόφυτος ἐπιδιώκει τὴν ἐνάργεια στὸν λόγο του, γι' αὐτὸ συχνὰ χρησιμοποιεῖ διάφορα ρητορικά σχήματα⁵³. Ἡ χρῆση ἄλλωστε τοῦ «χαίρε» πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπόδειξη τούτου, καθὼς ἔτσι δημιουργεῖται καὶ ἡ αἴσθησις τοῦ ρυθμικοῦ πεζοῦ λόγου (Kunstprosa).

Ὁ ἴδιος μάλιστα ἀναφέρει: «Ἄρτι δὲ περὶ τῆς θεοσδότου Γεννήσεως αὐτῆς βραχέα τινὰ προσήκει διαλαβεῖν καὶ ὡς νεοφανῇ βασιλίδι καὶ καθαρὰν χαιρετίσαι τὰ εἰκότα καὶ καταπαῦσαι τὸν λόγον, ὅτι οὐ προαιρούμεθα πολλὰ περὶ τούτων φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐσύνοπτα καὶ εὐληπτα καὶ πεζά, ἵνα καὶ ἡ ὑπόθεσις ὅλη διαλαμβάνηται ὅρον, καὶ οἱ ἀκροαταὶ ῥαθυμίας ὕπνῳ μὴ βαρυνόμενοι νῆφωσι, ἀλλ' ἵνα νηφάλειον καὶ ἄγρυπνον ἔχωσι τὴν ἀκρόασιν»⁵⁴, καὶ ἀρχίζει τοὺς χαιρετισμούς. Φαίνεται, δηλαδή, ὅτι μέλημά του εἶναι νὰ μὴ βαρυνθῇ τὸ ἀκροατήριον⁵⁵. Ἡ μονοτονία τοῦ πεζοῦ λόγου θεωρεῖται ἐμπόδιο τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ξεπερασθῇ. Ὁ ἅγιος πρὶν ἀρχίσει τοὺς χαιρετισμούς πρὸς τὸν ἅγιο Σάββα γράφει: «μικρά τινα χαιρετίσαντές σε τὴν τοῦ λόγου περατώσωμεν νύσσαν»⁵⁶.

Οἱ περισσότεροι χαιρετισμοὶ καταλήγουν σὲ προσευχὴ καὶ ἐπὶ κλήσῃ μεσιτεῖ-

52. *Πανηγυρική Α'* 8, 52, 665 – 8, 52, 666. Ἐπίσης ἀναφέρεται: «Χαίρε, ξύλον ἀκράδαντον, δι' οὗ «πύλαι ἄδου» καὶ μοχλοὶ συνετρίβησαν» (*Πανηγυρική Α'* 8, 45, 545 – 8, 45, 546). Βεβαίως, παρόμοιο χωρίο ὑπάρχει καὶ στὸ *Κατὰ Ματθαῖον* 16, 18.

53. Παρατηρεῖται γενικότερη προσπάθεια χρήσης ρητορικῶν τρόπων, λ.χ.:

«Ἀναρχὸν φύσιν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἔτους ὑπερδοξάζειν ἔνδοξον· ἀναρχὸν θεαρχίαν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἰνδίκτου καὶ πάντοτε ὑπερυμνεῖν ὀφείλομεν· ἀναρχὸν τελεταρχίαν ἐν ταῖς εἰσόδοις τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ διὰ παντός δοξολογεῖν χρεωστικὸν ἡμῖν καὶ ἐπάξιον». (*Πανηγυρική Α'* 1, 2, 7–1, 2, 11). Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ χρησιμοποιεῖ τὸ σχῆμα τῆς ἐπανάληψης.

«καὶ πάντως ὁ εὐλογῶν καὶ στεφανῶν τὸν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ ἡμᾶς εὐλογῆσαι καὶ σθενῶσαι προσοῖσαι αὐτῷ «καρπὸν ἄξιον τῆς μετανοίας». ὅς καὶ τὴν παρούσαν τοῦ ἔτους ἀρχὴν καθηγάσας μαρτυρικῶ αἵματι φοινίξας καὶ μνήμαις ἁγίων πολλῶν καὶ τῆς Θεοτόκου τιμήσας αὐτήν, ἵνα καὶ ἡμεῖς ταῖς αὐτῶν ἱκεσίαις καὶ τῆς ἀχράντου Θεοτόκου ἀρχὴν ἀγαθὴν ἐναρξάμενοι καὶ καλῶς περατώσωμεν, εἴ ἡ ἀρα καὶ φθάσωμεν, καὶ μὴ τοῦ ἔτους τοῦ τέλους ἡμῶν ταχύτερος προφθάσαντος», ὅπου χρησιμοποιεῖται τὸ ἐτυμολογικὸ σχῆμα. (*Πανηγυρική Α'* 1, 7, 68–1, 8, 76). Βλ. καὶ τίς παρατηρήσεις ἐκδοτῶν τοῦ Ε' τόμου τῶν *Συγγραμμάτων*.

54. *Πανηγυρική Α'* 4, 9, 85 – 4, 9, 92.

55. Ἀς σημειωθῇ ὅτι καὶ ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος χρησιμοποιεῖ εὐρύτατα τὸν τρόπο τῶν ἐπαναλαμβανομένων φράσεων στὸν ἐκτενέστερο ἀπὸ τοὺς λόγους του, τὸν *Λόγον εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου* (PG 87/3, 3217–3287. Πρβλ. Π. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Ε', σ. 290). Ἐπομένως δὲν καινοτομεῖ ὁ ἅγιος Νεόφυτος, ἀλλὰ ἀρέσκεται σ' αὐτὸν τὸν ἀκροατικὸ-ἀναγνωστικὸ τρόπο ἑλέξης τοῦ ἐνδιαφέροντος.

56. *Πανηγυρική Α'* 25, 42, 377–8. Βλ. LSK τὸ οἰκεῖο λήμμα. Πρβλ. τὴ χρῆσις τῆς λέξης ἀπὸ τὸν Θεοφύλακτο Συμμοκάττη (*Ἱστορία*, 5, 11), ὅπου «νύσσα» σημαίνει σκοπός.

ας πρὸς τὸν ἐγκωμιαζόμενο ἅγιο. Γιὰ παράδειγμα, στὸ ἐγκώμιο στὸν ἀπόστολο Στέφανο γράφει ὁ ἅγιος Νεόφυτος: «Ἄλλ' ὦ Χριστοῦ μαρτύρων ἔξαρχε καὶ ταξίαρχα, μὴ ἐπιλάβῃ τῆς πτωχείας ἡμῶν, ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς, ὡς ἐνῆν, ἐμνήσθημέν σου τῆς ἀγιότητος, οὕτω καὶ αὐτὸς τῆς ἡμῶν ταπεινότητος μνήσθητι κατέμπροσθεν τοῦ δεσπότη Χριστοῦ: αὐτῷ ἡ δόξα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν»⁵⁷. Καθὼς τελειώνουν τὰ ἐγκώμια καὶ οἱ χαιρετισμοὶ ποὺ βρίσκονται σ' αὐτά, ὁ συγγραφέας μας ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἐγκωμιαζόμενο ἅγιο νὰ πρεσβεύει ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ δεχθῇ ὡς δῶρο τὸν λόγο καὶ τοὺς χαιρετισμούς. Στὶς περιπτώσεις, ἐπίσης, ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἄλλες ἐπαναλαμβάνόμενες φράσεις, καὶ πάλι προσεύχεται καὶ ζητεῖ τὴ μεσιτεία τοῦ ἁγίου⁵⁸.

Πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ὅτι κάποιοι χαιρετισμοὶ ἀρχίζουν μὲ προσευχή. Ὁ ἅγιος ζητεῖ τὴ μεσιτεία γιὰ νὰ ἀρχίσει τὰ «χαιρετιστικά ἐγκώμια»: «καὶ αὐτὸς χρεῖαν μὴ ἔχων τῆς παρ' ἡμῶν εὐφημίας ὡς εἰς τὰ πλούσια καταγῶγια παροικῶν τῆς Χριστοῦ βασιλείας, ἀλλὰ γε χρεῖαν ἡμεῖς ἔχομεν τῆς παρά σου βοθείας καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν μεσιτείας· διὸ καὶ βραχέα τινα συνήθως σε χαιρετίσας τὴν τοῦ λόγου περιστείλω φοράν»⁵⁹.

Σὲ ἕνα ἄλλο ἔργο του, τὴν *Ἑρμηνεία Κανόνων τῶν Δώδεκα Δεσποτικῶν Ἑορτῶν*, ἐπίσης παρεμβάλλει χαιρετισμούς. Ἡ συγγραφή τοῦ ἔργου ἀνάγεται στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἁγίου Νεοφύτου⁶⁰. Ἐδῶ οἱ χαιρετισμοὶ γράφονται μόνον, ὅμως, πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, στοὺς λόγους *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*⁶¹ καὶ *Εἰς τὴν Κοίμησιν*⁶². Στὸν δεύτερο οἱ χαιρετισμοὶ ἐντάσσονται στὴ ροὴ τοῦ λόγου, ἐνῶ στὸν πρῶτο λόγο παρατηροῦμε παρόμοια χαρακτηριστικὰ μὲ αὐτὰ τῶν χαιρετισμῶν τῆς *Πανηγυρικῆς Α'*. Στὴν περίπτωσιν αὕτη, βεβαίως, εἶναι περισσότερο ἐκδηλῆ ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, τόσο στὴ μορφή, ὅσο καὶ στὸ περιεχόμενο καὶ στὴν ἔκτασή τους⁶³. Ὅα πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι οἱ χαιρετι-

57. *Πανηγυρική Α'* 30, 9, 86 – 30, 9, 91. Πρβλ. τὰ ἐγκώμια στὸν ἅγιο Μάμαντα (*Πανηγυρική Α'* 2, 22, 17–2, 22, 232) καὶ στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Ἐλεήμονα (*Πανηγυρική Α'* 20, 53, 596 – 20, 53, 604).

58. *Πανηγυρική Α'* 8, 64, 812 – 8, 64, 818.

59. *Πανηγυρική Α'* 13, 33, 388 – 13, 33, 393.

60. Ἱ.Ταϊνιόπουλος, «Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 22 (1958) 148. Βενεδίκτου Ἐγγλεζάκη (ἀρχιμ. Παύλου), *Διὰ τὴν ἐκκλησίαν Κύπρου*, ἐκδ. Ἰδρ. Λεβέντη – ΜΙΕΤ, Ἀθῆναι 1996, σσ. 153–163. Πρβλ. L. Petit, «Vie et ouvrages de Néophytes le Reclus», *Échos d' Orient* 2 (1899) 265.

61. Ἐκδίδει ἡ Ἀλ. Σακελλαρίδου-Σωτηροῦδη, *Ἁγίου Νεοφύτου Συγγράμματα: Ἑρμηνεία Κανόνων τῶν Δώδεκα Δεσποτικῶν Ἑορτῶν*, 1, 6, 66–1, 9, 203 καὶ 1, 33, 466–1, 33, 508, τ. Ε', Πάφος 2005. Γιὰ τὴ χρονολόγησιν βλ. καὶ τὴν εἰσαγωγή τῆς ἐκδότριας, αὐτόθι, σσ. 19–20.

62. *Ἑρμηνεία*, ὁ.π., 5, 32, 325–5, 33, 336.

63. Τὸ θέμα τῶν χαιρετισμῶν δὲν εἶχε ἀντιμετωπισθῇ ὡς τώρα, ἐπομένως οὔτε οἱ ἐκδότες τὸ σχολιάζουν. Πρβλ. τὴν Εἰσαγωγή στὰ *Συγγράμματα*, τ. Ε', ὁ.π., σσ. 33–47.

σμοί αποτελούν ταυτοχρόνως ένδειξη εϋγνωμοσύνης και έμμεση προσευχή πρὸς τὴ Θεοτόκο ὑπὲρ τῆς προστασίας τῆς Κύπρου: «Χαῖρε τῆς Κύπρου ἡ ἀκοίμητος φύλαξ, Χαῖρε τῆς Πάφου τὸ μέγιστον φρούριον»⁶⁴. Κατὰ τὸν Ἱ. Τσικνόπουλο (λίγο-πολὺ καὶ τοὺς ἄλλους ἐρευνητές), τὸ ἔργο αὐτὸ γράφτηκε ὅταν ὁ Ἅγιος Νεόφυτος ἦταν 74 ἐτῶν, δηλαδὴ τὸ 1205, σὲ μιὰ περίοδο ἀνακατατάξεων καὶ ἀνασφάλειας γιὰ ὁλόκληρη τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Δύσκολη ἦταν καὶ ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία ἐγράφησαν οἱ περισσότεροι λόγοι τῆς *Πανηγυρικῆς Α'*⁶⁵. Σύγχρονοι περίπου τῆς *Ἑρμηνείας* εἶναι οἱ λόγοι πρὸς τὸν ἅγιο Ἰλαρίωνα καὶ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Ἐλεήμονα. Στοὺς χαιρετισμοὺς τῶν δύο αὐτῶν ὁμιλιῶν ζητεῖται ἀπὸ τοὺς ἁγίους νὰ πρεσβεύουν γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου⁶⁶.

Ἡ ἔννοια τῆς προσευχῆς ἐμφανίζεται καὶ στὸ ἐφύμνιο τῶν ὕμνων. Στοὺς ὕμνους, τὸ ἐφύμνιο εἶναι οἱ τελευταῖοι στίχοι, ὅπου ζητεῖ ὁ ποιητὴς τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ ἁγίου⁶⁷. Ἀκριβῶς αὐτὸς εἶναι τότε ὁ ρόλος τῶν χαιρετισμῶν τοῦ ἁγίου Νεοφύτου. Εἶναι ἐνδεικτικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι συνήθως βρίσκονται στὸ τέλος τοῦ ἐγκωμίου⁶⁸. Τὸ ἐγκώμιο εἶναι συνάμα προσευχή. Ἡ ἀνάγκη τῆς μεσιτείας εἶναι πολὺ ἰσχυρὴ καὶ εἶναι ἡ ἴδια πὺλ ἀπετέλεσε γενεσιουργὸ δύναμη τῶν πρώτων χριστιανικῶν ὕμνων⁶⁹. Γι' αὐτὸ στὴν *Πανηγυρικὴ Α'* ζητεῖ ἀπὸ τὸ ἐγκωμιαζόμενο πρόσωπο νὰ δεχθῇ τοὺς χαιρετισμοὺς ὡς δῶρο τοῦ λόγου: «ἄρτι δὲ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο "χαῖρε" δεξαμένη, παναμώμητε κόρη, "τάχυνον εἰς πρεσβείαν" ὑπὲρ ἡμῶν πάντων»⁷⁰. Οἱ χαιρετισμοὶ καταλήγουν σὲ μιὰ ἔντονη προσευχή. Ὁ ἅγιος Νεόφυτος προνοεῖ ὥστε νὰ μὴν κουρασθῇ τὸ ἀκροατήριον καὶ νὰ μπορεῖ νὰ συμμετέχει στὴν προσευχή, προτάσσοντας αὐτῆς ἓνα ἐδάφιο γραμμένο σὲ ρυθμικὸ πεζὸ λόγο, πὺλ νὰ διακόπτει τὴν μονοτονία τῆς συνεχοῦς ἀνάγνωσης. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ οἱ χαιρετισμοὶ παρατίθενται συνήθως στὸ τέλος τοῦ λόγου, ὅταν δηλαδὴ οἱ ἀκροατὲς ἔχουν κουρασθῇ.

64. *Ἑρμηνεία*, 1, 8, 163–1, 8, 165.

65. Πρβλ. *Πανηγυρικὴ Α'*, Εἰσαγωγή, σσ. 18–31. Πρβλ. Delehayе, ὁ.π., σ. 288.

66. *Πανηγυρικὴ Α'*, 13, 37, 438–444 καὶ 20, 52, 588–595. Πρβλ. *Πανηγυρικὴ Α'*, Εἰσαγωγή, σσ. 29–30 καὶ Delehayе, ὁ.π., σ. 286.

67. Ν. Β. Τωμαδάκης, *Ἡ βυζαντινὴ ὕμνογραφία καὶ ποίησις*, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 55.

68. *Πανηγυρικὴ Α'* 13, 33, 393 – 13, 37, 445. *Πανηγυρικὴ Α'* 4, 10, 93 – 4, 13, 139. *Πανηγυρικὴ Α'* 21, 36, 372 – 21, 41, 420. *Πανηγυρικὴ Α'* 18, 3, 23 – 18, 7, 75. *Πανηγυρικὴ Α'* 20, 45, 509 – 20, 53, 604. *Πανηγυρικὴ Α'* 30, 3, 21 – 30, 8, 85. *Πανηγυρικὴ Α'* 26, 91, 1038 – 26, 97, 1113. *Πανηγυρικὴ Α'* 25, 42, 378 – 25, 46, 438.

69. Π. Χρήστου, *Θεολογικά Μελετήματα: Ὑμνογραφικά, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 58.

70. *Πανηγυρικὴ Α'* 4, 13, 134 – 4, 13, 135. Πρβλ. «Ὡ πανύμνητε μήτηρ, ἡ τεκοῦσα τὸν πάντων // ἅγιον ἁγιώτατον Λόγον, // δεξαμένη τὴν νῦν προσφοράν, ἀπὸ πάσης ῥῆσαι συμφορᾶς ἅπαντας // καὶ τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως τοὺς σοὶ βοῶντας: // |: "Ἀλληλοῦα." : | », Ἀκάθιστος Ὑμνος, οἶκος κδ'.

Ἡ διατήρηση τῆς προσοχῆς τοῦ ἀκροατηρίου εἶναι ἡ κυριώτερη αἰτία τῆς παρεμβολῆς τῶν χαιρετισμῶν ἐνδιαμέσως τῆς ὁμιλίας, καθὼς – ὅπως ἔχει ἀναφερθῇ – ὁ ρυθμικὸς πεζὸς λόγος εἶναι μιὰ ἐναλλαγὴ στὴ συνεχῆ ροὴ ἐνὸς μακροσκελοῦς λόγου. Στὴν περίπτωσιν, γιὰ παραδειγμα, τοῦ λόγου γιὰ τὴν ὕψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὁ ἅγιος Νεόφυτος χρησιμοποιοῖ τοὺς χαιρετισμοὺς στὴν ὁμιλία του γιὰ λόγους «ἀνακουφιστικούς» (ὅπως τὰ χορικά στὶς τραγωδίες), καὶ προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιήσῃ μιὰ ἄλλη ἐπαναλαμβανόμενη φράση, «Σταυρὸς ὑψοῦται», γιὰ νὰ τελειώσει εὐχάριστα τὸν λόγο του καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τελικὰ τοὺς ἀκροατές του.

Ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος ὑπῆρξε ἱκανὸς λογογράφος. Μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ ἰδιαίτερου γραμματικικοῦ τρόπου τῶν χαιρετισμῶν, προσεύχεται στὸν Κύριο διὰ τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων, καλώντας καὶ τοὺς πιστοὺς νὰ κάνουν τὸ ἴδιο, καθὼς ταυτόχρονα χάριν αἰσθητικῆς παραψύχει τὸ κοινὸ του καὶ συμβάλλει στὴν πνευματικὴ του καλλιέργεια. Οἱ Χαιρετισμοί, τελικῶς, ἀποδεικνύονται λογοτεχνικὰ καλλωπίσματα ἐνὸς πανηγυρικοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ εὐκολώτερα στὴν πνευματικὴ ἀνάταση τῶν φιλεόρτων ἀκροατῶν.

Στὸ ἐξομολογητικὸ ἔργο του, *Βιβλίον τῆς Θεοσημείας*⁷¹, ὁ ἅγιος Νεόφυτος ἐντάσσει δοξολογικὰ παραγράφους πρὸς τὴν Ἁγία Τριάδα, τὴν Θεοτόκο καὶ τοὺς ἁγίους Ἀσωμάτων⁷², μετὰ τὴ σωτηρία του ἀπὸ τὸ ἀτύχημα ποὺ τοῦ συνέβη κατὰ τὴν λάρευση τῆς ἐγκλείστρας του. Οἱ δοξολογίαι στὸν λόγο αὐτό, ἐπέχουν θέση ἀνάλογη μὲ αὐτὴν τῶν χαιρετισμῶν τῆς *Πανηγυρικῆς*, ἀφοῦ καὶ ἡ *Θεοσημεία* γράφτηκε γιὰ νὰ ἀναγιγνώσκεται. Ὅπως στοὺς καταληκτῆριους χαιρετισμοὺς τῆς *Πανηγυρικῆς* ἀκολουθεῖ μιὰ βραχεῖα προσευχὴ πρὸς τὸν τιμώμενο ἅγιο, ἔτσι καὶ στὴ *Θεοσημεία* μιὰ ἐκτενὴς προσευχὴ ἔπεται τῶν δοξολογιῶν⁷³.

71. Δημήτριος Ζ. Σοφινός, *Ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου Συγγράμματα: Τὸ Βιβλίον τῆς Θεοσημείας. Ἀνάπτυπον τοῦ τόμου Ε' τῶν Συγγραμμάτων*, Πάφος 2005, σσ. 355-377.

72. Ὁ.π., 43, 391-45, 475.

73. Ὁ.π., 45, 486-45, 555.